

SAMLAREN

T I D S K R I F T

F Ö R

S V E N S K L I T T E R A T U R H I S T O R I S K
F O R S K N I N G

NY FÖLJD. ÅRGÅNG 36

1955

U P P S A L A 1 9 5 6

S V E N S K A L I T T E R A T U R S Ä L L S K A P E T

UPPSALA 1956

ALMQVIST & WIKSELLS BOKTRYCKERI AB

557950

Geijers politiska ungdomsutveckling

(till och med resan till England 1809—10).

Av *Sven Cederblad*.

Att Erik Gustav Geijer i en framställning av »göterna» och 1809 och 1812 års politik måste betraktas och behandlas som en »man för sig», beror icke enbart på hans andliga betydelse. Trots sin obestridliga överlägsenhet synes han icke under tiden före, vid och närmast efter Götiska förbundets bildande ha utövat samma starka, bestämmande och opinionsbildande inflytande som Jacob Adlerbeth. Detta faktum kan delvis förklaras redan därav, att Geijer under långa och betydelsefulla perioder var frånvarande från Stockholm: sommaren 1809 i hemmet, sensommaren samma år till hösten 1810 i England, hösten 1811 till 1813 i Uppsala. Vad han erfor och lärde i England och Uppsala är ett av forskningen upprepade gånger genomtröskat kapitel, vad han till äventyrs gick miste om under och genom sin frånvaro från händelsernas centrum, har icke varit uppmärksammat — likväl voro åren 1809—12 några av de mest händelsefyllda och skickensedigra i Sveriges och särskilt Stockholms historia. Båda skola beröras i det följande. Bl. a. med olikheten i miljö och erfarenheter sammanhänger, synes det mig, att Geijers politiska utveckling beskriver en annan bana än de övriga göternas.

Om Geijers politiska ungdomsutveckling är redan mycket skrivet och diskuterat. Senast har jag på många punkter blivit på ett utomordentligt sätt förekommen av Carl Arvid Hessler i hans avhandling *Geijer som politiker* (Sthm 1937).¹

Oefterhärmligt har Geijer i sina *Minnen* beskrivit, vilket »oändligt nöje» som »de vackra talen i franska nationalförsamlingen» beredde hans omgivning, de värmländska bruksfamiljerna, som visserligen bodde i utkanten av »den odlade mänskligheten» men vars affärsförbindelser, ekonomiska och allmänna intressen gingo över haven. Den lätta ironi, som dallrar över skildringen av denna hänförelse på betryggande och förskönande avstånd, var säkerligen varken han själv eller någon av de äldre då mäktig. Icke heller finner man spår av att någon i hans omgivning kunnat uppdaga

¹ Not tillagd i december 1947. Ovanstående inledning skrevs vid den tid, då Hesslers avhandling utkom. Förarbetena till denna översikt av Geijers politiska utveckling gå dock decennier tillbaka i tiden. Geijer-studien var och är fortfarande avsedd att ingå som den avslutande delen i en avhandling om Götiska förbundet och politiken fram till 1814. I motsats till den uppfattning, som Anton Blanck framlagt i *Geijers götiska diktning* (1918), skulle Geijer som politiker bilda en kontrast mot de övriga göterna. Hesslers avhandling har föranlett en del strykningar och omarbetningar men även utvidgningar.

något sammanhang eller någon frändskap mellan fransk revolutionär anda och det konspirerande hat, som fick sin utlösning i mordet på Gustav III. Detta kom som ett »åkslag ur klar himmel». Härav förklaras, att denna händelse, huru uppskakade sinnena än voro, icke synes ha uppväckt någon betänksamhetens reaktion mot »jakobinismen». Åtminstone ge icke Geijers *Minnen* någon som helst antydning härom. Däremot erinrar sig Geijer, med vilken förtjusning han hörde sin blivande svärfar Knut Lilljebjörn läsa upp sin översättning av Schillers *Don Carlos*, »liberalismens stora drama».² Från hemmet och hembygden bör Geijer liksom Tegnér ha medfört intryck och minnen, som gjorde honom mottaglig för den dåtida, av de styrande illa lidna studentradikalismen, »jakobinismen».

Betydelselöst för honom kan inte ha varit, att till hemmets närmaste umgänge hörde såväl en rikt begåvad voltairean, Knut Lilljebjörn, som den trohjärtade Rousseau-svärmaren kapten Rappholt.

Geijers brev till föräldrarna från Uppsala, dit han kom höstterminen 1799, äro ju korrekt sonliga. Dock kan man i dem träffa på stämningar, som kunde liksom bilda humus för politisk radikalism. I ett märkligt brev, daterat Upsala den 22 febr. 1802, där Geijer ber sin far att »*få resa*», avslöjar han sitt inre med dess svagheter, utan att som Rousseau försöka förvandla sina brister till dygder³:

Inbillningskraften, bekänner han, är den herrskande af mina förmögenheter, mitt hjerta är godt; men säkert svagt, jag är en däre i många afseende, som S:far känner bättre än jag...

Dessa egenskaper borde ej få »djupare rotas», fortsätter han, och han fruktar att bli »en swärmare hvars blick söckte ett tomt synmål i en idealisk werld»...

Här tränga sig sekelslutstämningarna fram, de som ha sin upprinnelse i Rousseaus *La nouvelle Héloïse* och Goethes *Die Leiden des jungen Werthers* och som andra ynglingar gonade sig i men som Geijer beredde sig att bekämpa. Hans vända röjer dock, hur starka de äro. Den känslofulle har nu lättare än andra att komma på kant med samhället — det visar Rousseaus och Schillers och Thorilds biografier, för att blott ta några mera markanta exempel, det visar också vissa uttalanden i den unge Geijers brev. I dem yppa sig leda vid tomma och falska konventioner, oppositionslust och även en viss tidstypisk känslsam kärlek till hopen. Redan i hans första brev till föräldrarna, där Geijer talar om sina första Uppsala-intryck, bryter det ut, huru hetsigt hans känsla och rättskänsla stegrad sig inför studenteden⁴:

Ty värr för första gången i mitt lif svor jag då på saker, som jag ej känner och således ej kan hålla — De där långa symboliska Böckerna, hvilka jag svor att tro och hålla, gifva mig ännu en Rysning öfver Ryggen. Det är grymt och ochristeligt, att låta en Yngling begynna sitt inträde i verlden genom en Mened.

Liksom samtidigt studenten Esaias Tegnér i Lund retar sig Geijer över disputationerna:⁵

² Jämför Hesslers utförligare framställning, *a. a.*, ss. 1—4.

³ *Samlade skrifter*, utg. av John Landquist, Sthm 1923—31, i forts. cit. *S. skr.*, 13, s. 27.

⁴ *S. skr.*, 13, s. 1.

⁵ *Ibidem*, s. 6.

Mitt ovanda och af fördomar ej skämda öra kan aldrig vänja sig vid det löjliga i dessa upträden, den dödande monotonien, de dumma oppositionerna och framföralt de vämjeliga Titlarna och orationerna vittna om ett Barbari, som ännu skall bli ämne till åtlöje för kommande Secler.

Ett melankoliskt brev från Uppsala, avsänt den 21 december 1799, innehåller välgångsönskningar inför års- och sekelskiftet och utmynnar i följande sentimentala, tidstypiska slutkadens:

De många wälsignelser, som på denna dag gjutas, de tysta, ljufwa upträden emellan föräldrar wänner och barn som på denna dag föregå, äro en värdigare hälsning mot det nya året, änn segrar, änn allmänna frögdebetygelser, där legde hycklares skral öfverröstar armodets och Hopens suckar.

I denna nyårsbetraktelse av den ensamme ynglingen, som ännu ej fyllt sina sjutton år, är det värt att lägga märke till hurusom Werther-stämningen innesluter demokratiska tendenser och medkänsla med den fattiga »Hopen».⁶ Denna sociala inställning kommer också till uttryck i Geijers *Äreminne över Sten Sture den äldre*. — Med segrarna och frögdebetygelserna måste väl Geijer närmast avse Napoleons ofruktbara segrar i östern: drygt två månader tidigare hade ju Napoleon återkommit från Egypten och den 9 november gamla stilen genomfört kuppen av den 18 brumaire. Är denna tolkning riktig, skulle vi här ha Geijers första anspelning på Napoleon.⁷ Han synes föga trakterad av segrarna och de lejdjas jubel och reagerar således redan från början helt annorlunda än Tegnér »vid tidningen om Bonapartes återkomst» — den 12 december sände Tegnér sin svärfader Myhrman ett svassande poem med detta namn, där dock glädjen blandas med oron för segrarens yttersta syften.

I övrigt äro Geijers uttalanden i politiska frågor få men likväl tillräckligt många för att man skall kunna bilda sig en bestämd mening om den unge studentens ståndpunkt. Vid tiden för hans ankomst föreföllo bland studenterna oordningar, vilka föranledde Gustav IV Adolf att resa upp till akademien, läxa upp fäderna och studenterna samt utnämna Axel von Fersen till kansler i Nils von Rosensteins ställe.⁸ Härom skriver Geijer till föräldrarna den 20 april 1800:

Den nya Canzlern blef tillsatt i en tid, så brydsam för Academien, att just denna omständighet på honom kastar ett mindre fördelagtigt Ljus. — Och hans befattning med Academien har sedermera, tror jag, varit så liten, att han ej haft tillfälle, att bekräfta eller afskudda sig denna fördom — Att han ej nu är älskad, därom kan man väl vara öfvertygad, och om han framdeles af Litteraturens upmuntran förskaffar sig några förtjenster, därpå tviflar jag storliga.⁹

Trots sin avsiktliga moderation visar detta uttalande, att Geijer tidigt kommit i kontakt med den radikala studentopinion, som hade sitt centrum i »Juntan», och att han i stort sett har samma mening.

⁶ Landquist påpekar i sin senaste bok om Geijer (1954, s. 26), att Geijers medkänsla har samband med då rådande förhållanden.

⁷ *S. skr.*, 13, s. 8.

⁸ Se härom Hessler, *a. a.*, s. 6.

⁹ *S. skr.*, 13, s. 17.

När på senhösten 1801 ett nytt besök av de kungliga väntades, skriver Geijer med ironisk upprepning av de höga titlarna (d. 18 okt.):

Apropos af glädje eller kanske snarare af barnligheter, så lär här snart bli stora högtidligheter i anledning af deras majestäters, Hans Majestät Konungen och Hennes Majestät Drottningen, deras Högheters, Hans Höghet Arfprins af Baden med sin höga gemål och de höga barnens förväntade ankomst.

Geijer beskriver vidare, huru »Professorerna arbeta på orationer, item Borgmästarn», varjämte den studerande ungdomen väntar sig »skrapa både på svenska och tyska» och fortsätter i samma ton:

Det blir emedlertid rätt förnöjeligt att åskåda — om professorerna vore om-tänkta på de höga personernas nöje så kunde de väl låta uppföra comedien af Silverstolpiska processen som *Svenskt original*.¹

Med de sista orden syftar Geijer på den »musikaliska disharmoni», som orsakades av den för »jakobinism» misstänkte violoncellisten Gustaf Abraham Silfverstolpes uteblivande från kröningsfesten den 3 april 1800.²

Sammanställer man dessa brevuttalanden med vad som Hessler i övrigt anför i saken, måste man draga slutsatsen, att Silfverstolpes vän och Höijers blivande lärjunge »icke stått främmande» för de frisinnade idéer, som hade sin brännpunkt i den av Höijer inspirerade »Juntan».³

Det är ganska eget att se, hurusom den, som sedan han funnit sin egen väg och sin egen stil, skulle komma att skriva en den mest sakbundna och oklassiska prosa, på grund av yttre omständigheter och genrens krav i sitt *Äreminne öfver Sten Sture den äldre* debuterar med ett stycke retorik.⁴ Det starkt retoriska draget har gjort, att det är svårt att i Äreminnet finna författaren själv. »Äreminnets form är i viss mening sprängd, och genom remnorna skyntar den blifvande historikern fram», förklarar Ljunggren.⁵ Härom kan man hysa olika meningar.⁶ Ej heller är det lätt att mellan remnorna upptäcka en skymt av den unge författarens politiska åskådning. Det är först genom en — synes det mig — skarpsinnig deduktion, som Hessler ansett sig kunna fastslå, att Geijer i senare partiet av sitt äreminne hävdar den medborgerliga frihetens idé, ja »1789 års idéer» om frihet, äganderätt och personlig säkerhet. Såvitt jag förstår, har Hessler i detta fall alldeles rätt gent emot tidigare forskare.⁷ Det är mer än förståelse, det är sympati för franska revolutionen, om också icke för dess överdrifter, när Geijer förklarar, att »förfärligt hämnas över sig själv den stat, som vilar på våldförd människorätt: att det ej gives, som man tycks hava trott, från trældom till frihet någon maklig övergång: att slaven bryter sin boja, då han får kraft därtill, och att han förr eller senare får den».⁸ Denna mening är infattad av märkliga ord om Sveriges

¹ *S. skr.*, 13, s. 24.

² *Några anteckningar om adliga ätten Silfverstolpe*, Sthm 1884.

³ Hessler, *a. a.*, s. 15.

⁴ I fråga om Geijer som stilist har jag ungefär samma mening som O. Sylwan i *Den svenska versen*, 3, s. 26 ff.

⁵ *Svenska vittnerhetens häfder*, 3, s. 73.

⁶ Sådana ha också uttalats av Blanck: *Geijers Äreminne öfver Sten Sture d. ä.*, *Studier tillägnade Henrik Schück*, 1905, s. 221 ff.; samt av Hilma Borelius: *Geijer och Schiller*, *Samlaren*, 1905 och Adr. Molin: *Geijerstudier*, 1906, s. 17 ff.

⁷ *A. a.*, s. 16 ff.

⁸ *S. skr.*, 1, s. 24.

räddning och bestånd, grundade på »allmän medborgerlig frihet och därav väckt medborgerlig anda» — — — »detta statens inre heliga liv, som inga olyckor kunnat skada». Geijers inlägg för medborgarfrihet och för allmogens uråldriga rätt att deltaga i rikets lagstiftning stå väl att märka att läsa i en tävlingsskrift, insänd till Svenska akademien, då ett stats- och hovorgan, hans uttalanden ha därtill fällts under Gustav IV Adolfs envælde med dess höggradigt stränga censur, som ej minst riktade sig mot de ofrålles opinionsyttringar mot adelns privilegierade ställning. Med hänsyn härtill kan man anta, att uttrycken för vad han, Rousseaus och Schillers lärjunge, känt och tänkt, snarast ha blivit neddämpade.

I Geijers äreminne förekommer också ett utfall mot Napoleon. Vem som närmast åsyftas är tydligt nog, fastän den förhatliges namn förtiges såsom nästa alltid av Geijer. Det säges:

Statsklokhet! — förbannelser häfta vid detta namn, anklagelser, höjda av miljoner offer. En förhatlig konst, alstrad under människors eländen, grundad på människoförakt, och som ensam har fräckhet nog, att erkänna sig fri från alla mänskliga förbindelser.⁰

Efter äreminnets författande (hösten 1803) vidtar ett skede av övermått av fantasi, oro och inre osäkerhet, m. a. o. den långa tid, under vilken Geijer sökte »sitt själv». Han visste icke vem han var, och följaktligen icke vad han skulle bli. Under denna tid öppnar musiken för honom den värld, där han känner sig hemma och fri. Hans upplevelser äro musikaliska, och hans brev innehålla musikanalyser på prosa av en finhet och innerlighet, som han senare icke kunde överträffa, när han i bunden form sökte omskriva Mozarts violinkvartett i d-moll (i *Brages harpa*).

Under de närmaste åren efter 1803 lysa däremot brevuttalanden i politiska ting med sin frånvaro. Beror denna Geijers tystnad på att han kände sig osäker på sitt omdöme också i detta fall? I det brev den 31 okt. 1806 till Johan Gabriel Oxenstierna, vari Geijer ursäktar sig för att han släppt arbetet på äreminnet över Axel Oxenstierna, talar han om ett »med sig själv icke nöjt sinne» och en »vacklande smak».¹ Möjligt är, att hans smak varit vacklande också inom politiken. Eller har han mist allt intresse för de politiska dagsfrågorna? Denna senare slutsats vore säkerligen förhastad. Hans adressater under dessa år: den förtrogna systemen Jeanne Marie, kapten Rappholt, fru Stina af Geijerstam voro alla estetiskt och särskilt musikaliskt intresserade, och härtill har naturligtvis Geijer tagit hänsyn. När han sent omsider bryter sin tystnad i ett brev till systemen den 23 nov. 1806, inleder han sin nyhet med orden: »Politiskt nytt intresserar dig ej.» »Men det begynner komma så nära att det känns», fortsätter han bistert. Han omtalar vidare, hurusom de la Grange »säges vara bland dem som i Lybeck blefvo fångna af fransoserna».²

Har fantasi- och känslomänniskan Geijer haft svårt att från musikens värld hitta hem till verklighetens, så ha världshändelserna och fosterlandets svårigheter öppnat hans ögon.

⁰ *S. skr.*, 1, s. 13.

¹ *S. skr.*, 13, s. 235.

² *S. skr.*, 13, s. 56.

Redan ett år tidigare hade Geijer börjat brevväxla med en person, som han *kunde* diskutera med — även om politik — och som han alltid *skulle* disputera med, nämligen Esaias Tegnér. Denne hade tydligen i ett förkommet brev travesterat Leopolds *Det slutande århundradet* genom att i raden »Stormen har fattat det mänskliga sinnet» utbyta det första ordet mot »sömnen», ty Geijer svarade mulet (d. 19 nov. 1805):

Historien får altmer attrait för mig, och jag hoppas att komma att läsa den flitigt. Nu får jag ej för mycket annat, men man har nu nog af Dagens Historia. Sömnen har ej fattat det menskliga sinnet som du säger, du må hålla dig efter orden: stormen har fattat det. Ett sådant krig ha ej många öfverlevvat. Det är en crisis för oss alla. Det 300 års gamla systemet tycks vilja falla. Godt och ondt står i Guds hand; men för sömn blir sörgdt. Man sofver under ruiner tungt nog.³

Detta det enda politiska uttalande, som Geijer gjort under åren 1804 och 1805, är märkligt. Det är fällt under de franska härarnas marsch mot Wien efter de österrikiska häravdelningarnas kapitulationer vid Ulm och Nördlingen under det korta fälttåg, som skulle avslutas med trekejsarslaget vid Austerlitz den 2 dec. Geijers historiska studier, vars första frukt skulle bli hans gradualavhandling *De ingenio politico medii ævi* (1806), ha redan satt honom i stånd att se dagens stora händelser mot vida historiska perspektiv. Geijer var ingen fördrömd romantiker, som restlöst lät fånga sig av tonernas romantik. Han har hyst både ett »stort och patriotiskt tänkesätt» och ett stort och europeiskt. Han tar icke parti, men klart är, att han anser Napoleons verk vara förödande. Ur denna synvinkel skulle han alltid se erövraren. Hans syn på Napoleon företer en följdriktighet, som står i skarp kontrast till exempelvis Tegnér's alla åsiktssvängningar. Redan tidigt har Geijer börjat utbilda sin åsikt om »tyrannen», vars verk skulle synas honom som blott en böljas skum över världshavet.

Geijers uppfattning av Napoleon och hans verk har ett motstycke i Tegnér's *Det Eviga*, med dess kända ord om flyktigheten hos allt vad våldet skapar, men Geijer fasthöll sin övertygelse med en helt annan seghet än den skeptiske idealisten Tegnér. Utom i Geijers förtrogenhet med det världshistoriska skeendet är hans grundsyn djupt och fast rotad i hans försynstro: »Godt och ondt står i Guds hand», heter det i brevet till Tegnér, och samma fasta tro fortlever i Geijers *Majbetraktelser*.

Att »dagens historia» är det medium, varigenom Geijer ser gångna tiders, röjer sig mångenstädes i hans gradualavhandling. Redan ur de tungt vägande inledningsorden kan man utläsa en förkastelsedom över Napoleon och hans politik:

Att politiken, som är det mänskliga livets konst, ja det egentligt mänskliga, i våra tider förlorat denna sin antika och rena betydelse, behöva vi icke vidlyftigt uppvisa. Det sekel talar, som satt egennyttnan i högsätet men för sina syften be-

³ *S. skr.*, 13, s. 206. — Det kan framhållas i huru hög grad replikväxlingen i brevet både på denna punkt och på andra — Geijer berör meningsskiljaktigheter i fråga om filosofi, poesi och tyskeri — påminner om Geijers utomordentliga skildring av deras dispyter septemberdagen 1804. Enligt Geijers minnestal vek Tegnér ständigt »av och undan», och »man visste lika litet gången av hans tankar som solstrålens väg genom löven». I sitt brev av den 19 nov. 1805 söker Geijer förmå sin adressat att hålla den rätta linjen i tankegångarna.

gagnar politikens ädla namn: vad som för de gamla var konsten att bringa ordning i de mänskliga sakerna, kallas nu konsten att härska.⁴

Staten är, utvecklar Geijer vidare, »frihetens utvecklade gestalt och bild». Det är från denna synpunkt, som Geijer faller en hård dom över romarväldet:

Romarväldet må synas som den mänskliga maktens höjdpunkt: för den som ser i stort är den ett vittnesbörd om den mänskliga dårskapen. En gång blomstrade hos grekerna ett mera fullkomligt medborgarsamhälle, där det fanns ordning i friheten och frihet föddes av ordning.⁵

Den motvilja mot det romerska väldet, som här möter oss, träder senare ofta fram i Geijers skrifter. Hans antipati har säkerligen sin grund i att hans tankar voro upptagna av Napoleons kejsardöme.⁶ Napoleon sökte ju själv göra sitt välde till en avbild av det cesariska, en efterbildning, som sträckte sig till likriktningen av livets yttre, civila och militära former. I sin *Geist der Zeit*, nedskreven i november 1805 och frampressad av samma världshändelsernas tryck som Geijers brevuttalande till Tegnér⁷, har Arndt gjort täta jämförelser mellan den hänsynslösa romerska divide-et-impera-politiken och den napoleonska⁸. Geijers upptagenhet av »dagens historia» framträder ännu klarare i fortsättningen, där det om grekernas medborgarsamhälle säges:

I sitt fall visar det två stadier. Då grundbeståndsdelarnas jämvikt rubbats och tvedräkt uppstått, så inträder icke genast utmattning; utan liksom i människokroppen, uppdyker först en laglös och fientlig kraft, som slår under sig det hela. Men sedan detta skett, dör denna kraft själv ut, emedan den icke är levande och vilar i sig själv, utan ständigt söker det yttre. Exempel på en sådan äro för mig först Alexanders herradöme, och sedan romarnas välde: i sig självt blott en mänsklighetens sjukdom, ryktbar genom eftervärldens beundran, efter de dödligas gamla sed att fira de hädangångna.⁹

Här är redan företecknad Geijers senare utmålning av Napoleons verk som något flyktigt och rotlöst. Den kan spåras i *Odalbonden* och träder klart fram i *Majbetraktelser*. Geijers ord i gradualavhandlingen visa, huru djupa de historiska perspektiv äro, som bilda fonden till dikternas bevingade ord.

I Geijers båda avhandlingar spårar man också för första gången påverkan från högromantiken, med största sannolikhet ursprungligen förmedlad genom Höijer.¹ I sina *Reflexioner över studier och deras ändamål, framställda på den vid Uppsala akademi studerande Värmlands nations allmänna sammankomst den 2 juni 1806* kallar Geijer likaså upplysningen rent ut för en »dålig sak». Det är givetvis en grov förenkling att påstå, det

⁴ *S. skr.*, 1, s. 38.

⁵ *S. skr.*, 1, s. 40.

⁶ Hessler, *a. a.*, s. 25, 26.

⁷ E. Müsebeck: *E. M. Arndt*, Gotha 1914, 1, s. 154.

⁸ Del 1, uppl. 2, 1807, s. 156, 158, 178.

⁹ *S. skr.*, 1, s. 40.

¹ Härpå tyder en not (*S. skr.*, 1, s. 66), där det heter: »Innan vi sluta denna del av vårt arbete, bekänna vi tacksamt, att de grundsatser i *det skönas filosofi*, som vi hylla, ha vi lärt av den även på detta område ypperliga man, vars föreläsningar i ämnet vi haft tillfälle att åhöra, och här i vår tur framställt.»

en anhängare av romantiken och en motståndare till upplysningen nödvändigtvis måste vara eller bli konservativ eller reaktionär.² Men för en blivande historiker, som måste stifta bekantskap med den s. k. historiska skolan, ställer sig saken annorlunda. Hessler har också visat, huruom Geijers småningom pågående anslutning till romantiken löper parallellt med hans tilltagande konservatism.

Ett varsel om den senare både romantiken och konservatismen ligger redan däri, att den blivande författaren till avhandlingen *Feodalism och republikanism* valt medeltiden till ämne för sin gradualavhandling — om medeltiden skulle han också skaffa sig en vida mera inträngande kunskap än om antiken, som han länge såg med andras — särskilt Schillers, Schellings och Friedrich Schlegels — ögon. (Härom utförligare i en otryckt undersökning om Geijers syn på medeltiden.)

Geijers politiska åskådning genomgår under åren efter Äreminnets författande fram till Englands-resan 1809 en förskjutning åt höger. Detta har uppmärksamrats av Hessler, som vackert renodlat huvudsynpunkten: förhållandet mellan frihet och ordning. Men Hessler synes mig knappast ha tillräckligt uppskattat och framhållit vissa konservativa tendenser och element i Geijers visserligen i stort sett liberala åskådning under denna tid.

Geijers anslutning till den medborgerliga frihetens princip är i Äreminnet oförbehållsam, något oroande i sin brist på modifikation. I hans gradualavhandling ha friheten och ordningen koordinerats, såsom framgår i hans något doktrinära ovan citerade karakteristik av grekernas medborgarsamhälle, »där det fanns ordning i friheten och frihet föddes av ordning». »Ordning och lagar», säges det senare i samband med en skildring av folkets strävan att befria sig från »träldomens ok», äro »nödvändiga makter i ett samhälle, som enades i ett häftigt begär efter frihet».³

Geijer tar parti mot Napoleon ur frihetens synpunkt, och han är i detta fall klart liberal, föregripande den liberalism, som uppväxte ur motståndet mot despotismen. Men ett partitagande mot Napoleon kunde i ett annat avseende giva upphov till en konservativ åskådning.

Napoleons segertåg syntes Geijer, såsom framgår av Tegnér-brevet, såsom ett varsel om »det 300 års gamla systemets» fall. Slutorden i Geijers gradualavhandling upplysa om de egenskaper, som Geijer ansåg konstitutiva för det statssystem, som tog sin början med den nya tiden:

Vi se hur en i stort sett borgerlig stat bildas, sammansatt av eller uppdelad i stånd, en stat, som för att använda den horatianska beskrivningen på människan, varken hade någon del bortskuren, ej heller saknade det rasande lejonets kraft. Stärkt genom de övriga samhällselementens tvedräkt, segrade slutligen konungamakten, genom vars hjälp det nyss så splittrade samhället enade sig.

Geijers sympati för detta trehundraåriga borgerliga ståndssamhälle och konungadöme är omisskännlig. Han skulle senare med allt mera utpräglad avoghet mot den av revolutionen och Napoleon representerade republikanismen omfatta det gamla systemet. Redan i sin gradualavhandling är han inne på en av de vägar, som ledde till konservatismen.

² För att finna exempel på motsatsen behöver man inte uppsöka lysande utländska sådana som Arndt, Görres, Byron och Hugo; man kan hänvisa till så olika svenska representanter för kombinationen liberal politisk åskådning och romantik som Elgström, prosten B. v. Schwerin, Hammarsköld i yngre dagar, Livijn och Vitalis.

³ *S. skr.*, 1, s. 53, 54.

I avhandlingen *De stilo historico Romanorum*, försvarad den 10 dec. 1808, balansera politiskt frihetspatos och romantisk historiefilosofi varandra, en balans, som säkerligen hade sin motsvarighet hos Geijers läromästare Benjamin Höijer. Efter det Geijer framhållit, att en våg bör användas, »på vilken författaren väger tingens betydelse», fortsätter han med följande formellt och innehållsligt tunga meningar:

Då emellertid den mänskliga friheten, så vida den uttrycker sig i yttervärlden, vilket sker i och med samhällsbildningen, är historiens ämne; efter vilken måttstock skulle väl historieskrivaren värdera händelsen, om inte efter deras större eller mindre medverkan till detta ändamål? Men ändamålet, dvs. att friheten verkligen måtte vara till och få uttryck, är just emedan det är frihetens högsta ändamål, städse absolut detsamma; och det kan inte nås annat än under loppet av en oändlig tidrymd och över huvud icke tänkas, om ej i de fria handlingarna, som vi se med största godtycke blanda samman allt, funnes en förborgad nödvändighet, höjd över varje enskilt viljande och oändligt mäktigt, och vilken hur tygellöst än människorna följa sina begär, doek ur den största förvirring bevarar friheten själv oskadd.⁴

Såsom Landquist och efter honom Hessler närmare utvecklats⁵, ha de redan i doktorsavhandlingen skönjbara intrycken från Schellings historiefilosofi här resulterat i att Geijer rest- och förbehållslöst godtager Schellings uppfattning av ödet som en förklädd försyn. Denna livsåskådning låg helt i linje med Geijers kristna försynstro. För Geijer både som vetenskapsman, skald och människa var den en bärande kraft, den har kunnat driva honom till att ge sig i kast med även den »skarpaste verklighet», den har kunnat hjälpa honom att i själva kriget se en process, »varigenom det onda i världen förstör sig själv».⁶

Man kan likväl icke utan vidare låta Geijers hävdande av frihetens supremati gälla som en politisk doktrin, som skulle kunna omsättas i praktiken. Med sin ideologiska abstraktion kan ett åskådningssätt som Geijers lätt föra bort från mänskliga och politiska realiteter. Vad han säger om friheten har nämligen endast intresse för historikern, och om denne säges det:

Historieskrivaren må i sitt arbete icke ledas av något annat intresse än frihetens: icke sitt eget, icke fäderneslandets, icke en gång samtidens, ty allt detta är i stort sett blott privata intressen; nej blott den fullkomliga och absoluta frihetens. Med ett ord sagt; det enda varav han får ledas skall vara kärleken till själva idén.⁷

Denna passus står att läsa i ett parti av skriften, buret av ett sokratiskt-platonskt patos, besläktat med mästaren Höijers egen sanningslidelse. Geijer kräver av historikern, att han skall skriva fullkomligt opartiskt och vara behärskad av kärleken till frihetens idé, ty, fortsätter han, »genom denna kärlek och genom den ensam är han upphöjd över varje privat intresse och i sanning frigjord och äger den själens frihet och den andens oförvitlighet, som kan rättvist döma och uppskatta allt mänskligt». Det säges vidare:

Ledd av denna starka och försynta själens billighet skall han icke blott aldrig tillåta sig att avvika från sanningen, utan liksom eldad av en ofattlig kärlek, skall

⁴ *S. skr.*, 1, s. 59, 60.

⁵ John Landquist: *E. G. Geijer*, 1924, s. 41 ff.; Hessler: *a. a.*, s. 27 ff.

⁶ I skriften *Om historien och dess förhållande till religionen*, *S. skr.*, 1, s. 258.

⁷ *S. skr.*, 1, s. 60.

han ensamt omfatta vad som är störst och evigt i hela mänskligheten och därför icke genom något begär synas fångslad till det, som tillhör en bestämd tid, det som uppstår, förändras och förgår. Sina förhoppningar, sina glädjeämnen må han pressa ner i sitt bröst, och om han även kan uttrycka de affekter, av vilka människorna drivas, så må han över sitt eget arbete välva en klar rymd, som icke fördunklas av någon affekts moln. Historieskrivningen må icke gynna, icke hata, icke vredgas, icke klaga ens över Romas fall. Nej, underordnande allt under den högsta nödvändighetens majestät, bör den, en ödenas lugna tolk, vara undanryckt från begärens virvlar, som blanda samman de mänskliga sakerna, och stå på fri mark.

Detta citat har här anförts i hela sin längd, icke blott på grund av sin egen storhet utan också därför att man här hos den begynnande historikern finner samma strävan efter opartiskhet och samma sanningskärlek som hos den unge resenären, som ett drygt halvår senare begav sig till England.⁸

Alldeles enastående är den fullkomliga objektivitet, varmed den unge Geijer i England bedömer Napoleon och den stora kraftmätningen mellan England och Frankrike. Icke en skymt av partitagande kan man upp-täcka, inte ens i tonfallet. Belysande är hans uttalande i ett brev till fästmon Anna Lisa Lilljebjörn den 10 okt. 1809, där han skildrar sitt besök i Dover. Det är uppenbart, att han är gripen, när han står vid Kanalen, som den stora arméen icke lyckades överskrida, och att han djupt fattar sjögränsens oerhörda politiska betydelse:

»Två timmars resa utgör där afståndet mellan de nationer, som vilja herska över watten och land på jorden och som nu strida om lif och död.» I ett brev till föräldrarna skrivet samma dag kompletterar han denna skildring med orden: »Men — detta lilla vatten är nu svårare att passera än de haf, som skilja werldsdelar åt.»⁹ Napoleon, som så eggat och fångat Tegnér's och alla samtidas fantasi, lyser med få undantag med sin frånvaro i Geijers korrespondens och dagboksanteckningar från den engelska resan. Och likväl var Napoleon på visst sätt allestädes närvarande i så gott som allt vad som hände och handlades i hans omgivning. Geijer befann sig därtill i ett land, som varit vår ende bundsförvant, och det låg i hans väl förstådda familjeintressen, att icke kommunikationerna eller avsättningen av det svenska järnet på England försvårades.

Det gives dock undantag från den upphöjda objektivitet, varmed Geijer bedömer Napoleon. I ett brev till Anna Lisa Lilljebjörn den 1 augusti 1809 säger han, att när han kan bjuda henne sitt beskydd, skall han »wara stoltare än Eröfraren i våra dagar, sedan han upfrätit ännu en werldsdel».¹ Detta uttalande visar, att Geijer vidhåller sin antipatiska inställning till Napoleon. Märkligare äro några rader i ett troligen aldrig avsänt konceptbrev från färden över Nordsjön, meddelat av Blanck.² Till en skildring av havet i storm, som i sin friskhet för tanken till *Min son på galejan*, knyter Geijer sina reflexioner:

⁸ Jfr Alf Kjellén, *Geijer och fattigdomsproblemet*, *Hist. tidskr.*, 1933, i vilken studie bl. a. kontinuiteten i Geijers etiska grundsyn framhålls! — Se också Landquists *Geijer*, 1954, s. 40, 41!

⁹ *S. skr.*, 12, s. 39, 13, s. 102.

¹ *S. skr.*, 12, s. 16.

² *Geijer i England*, 1914, s. 42 ff.

Likväl — så snart man ej (oläsligt) af frugtan eller lifsfara och är nog lugn att kunna se och känna — förefaller vågens magt oss på denna oändeliga rymmd som en liten själfsväldig ostyrighet och man skulle väl kunna tilltala honom: lilla våg, förgäfvnes reser du yrande och stolt ditt skummiga hufvud och hvälfver med brådstört fart — du når ej till det blå hvalfvet, som du vill hota och innan du hinner horizontens rand, som evigt flyr är redan länge din styrka bruten och af ditt fragande lopp finns intet spår på hafvet.

»Jag vill väl vara Bonapartes hofcaplan», tillägger Geijer, som tydligen ville hålla denna predikan och utlägga den för Napoleon.

Man erinre sig vad Geijer i sin avhandling pro gradu yttrade om en »laglös och fientlig kraft», som i ett söndrat samhälle dyker upp och »slår under sig det hela», men som sedan själv dör, »emedan den icke själv är levande — utan ständigt söker det yttre» (se ovan. s. 5). Geijer hänvisade till Alexander och de romerska erövrarna men hade tydligen också Napoleon i tankarna. Det var också fallet, när han i en för hans land svår tid satt på däckat av paketbåten och såg vågen stiga och sjunka. I dessa ögonblick är det som hans tankegång får bildens konkreta form. Tankegången och symboliken, därjämte också den av Schelling inspirerade ödes- och försynstron skulle senare med större bredd och fördjupning återkomma i Geijers *Majbetraktelser* (1813). Apostrofen till den lilla vågen i dikten är så lika brevets som fri orimmad vers kan vara prosa:

Du lilla våg,
varthän? Vi far du
och höjer med trots
i himmelssky,
vild och vred,
ditt skummiga huvud?
Undan dig evigt
synkretsen flyger
allt längre fjärran
och himlen, du där
uppsvälld vill nå,
lika omätligt
är skild ifrån jorden.
Se, vinden går ut
att rensa luften;
han gav dig din lösa,
fragande varelse.³

I de följande raderna går Geijer utöver brevets reflexionsinnehåll, i det han som kontrast mot det betydelselösa, som sker på ytan, ställer det stora som sker på djupet i all tysthet. Han låter den ande, som svävar över vattnen säga:

I lugna djupet
verka mina
mäktiga under;
då av dig
och din stora vrede

³ Sedan detta först skrevs, har jag i Erik Granstedt: *Geijer och den heliga alliansen, Hist. tidskr.*, 1938, s. 358 återfunnit sammanställningen av Geijers brevuttalande och hans *Majbetraktelser*.

morgondagen
ej ser ett spår
på det stillade havet —

Men solen frambröt och vinden lade sig — alldeles detsamma berättar Geijer i sitt brev i omedelbar anslutning till citatet ovan — och liksom han i brevet önskade att bli Napoleons hovkaplan, tänkte han i dikten »på människoverk och tyranners öde».

»Ligger det ej i det rätt grundliga hatet, liksom i den djupa kärleken, någonting profetiskt?» frågar Geijer många år senare (i sina *Personalier över Karl XIV Johan* 1844)⁴, i samband med en redogörelse för Gustav IV Adolfs tragiska kamp mot Napoleon. »Att tro på Napoleons fall», tillägger han, »därtill tycktes på denna tid behövas ett sinne, som sökte sin näring i apokalyptiska griller». Det var, då Napoleon stod på höjden av sin makt, som Geijer förutsade hans undergång. Antipatien hade väl sin del i denna skarpsynthet, den apokalyptiska uppfattningen, som många flera än Gustav Adolf omfattade under denna tid, har Geijer däremot först några år senare — i sin dikt *Lagen och profeterna* (1813) — bekänt sig till; framför allt var det tack vare sin tidigt mognade, historiskt underbyggda religiösa och filosofiska livsåskådning, som Geijer kunde se in i framtiden och visade sig höra till det fåtal lotsar bland de politiska väderspämännen, som »på tecken, som undfalla mängden, kunna förutsäga annalkande stormar».

Som nämnt, innehöll brevkonceptet av 1809 intet om de under, som verka i det lugna djupet, således icke heller den mäktiga antitesen i dikten mellan yta och djup, böljans skum och havet därunder, intigt och betydelsefullt. Men den historiefilosofi, som uppbär dikten, hade Geijer redan klar för sig 1809. I *Majbetraktelser* återkommer antitesen närmare preciserad i andra avdelningen. I två strofer skildras ödets framfart:

Si med dån och fart, som ej upphör,
över jorden och de stora vatten,
rullar tidens vagn, den släktet för,
dag är efter den, framför den natten.

Tusende var stund på denna stråt
stiga upp, och tusen andra falla,
trängas, blanda lekar, löjen, gråt;
och en grav har jorden för dem alla.

Men detta öde är ej blint. Tidens gång är ej utan ledning:

Osedd är den höga handen än,
som med stilla allmakt tåget leder.
Fall och lycka, allt förkunnar den.
Ingen känner den, och allt tillbeder.

Det är i konkret tillämpning på dagens skakande historia den av Schellings filosofi och Geijers egna historiska studier inspirerade uppfattning, som Geijer redan 1808 gav uttryck åt, hans övertygelse om en i de fria handlingarna »förborgad nödvändighet, höjd över varje enskilt viljande

⁴ *S. skr.*, 9, s. 224.

och oändligt mäktig». Geijer hade den redan formulerad, då han under augustidagarna 1809 upplevde havet så originellt med sin känsla och reflexion, att det personliga i upplevelsen väl kan kallas genialiskt.⁵ Kombinationen mellan historiefilosofemet och havssymbolen är dock senare. Till tiden närmare men till uttryckssättet fjärrare står det antitetiska motivet i *Odalbonden*, där stormen, blixten och den skrålande regnbäcken, som icke efterlämna något spår, beteckna det i djupare mening resultatlösa i de väldiga herrars och särskilt Napoleons verk.

Det är icke lätt att få grepp om Geijers politiska uppfattning under Englands-resan, vilket förklarar de motsatta meningar, som framkastats i denna fråga.⁶

Vad som näppeligen torde kunna bestridas är, att Geijer under sin resa kan karakteriseras som »allmänt liberal» till sin läggning.⁷ Mycket — om också icke allt — beror i ett sådant fall på jämförelser. »Allmänt liberal» framstår ju Geijers politiska åskådning redan mot bakgrunden av den fallna l'ancien régime i Sverige, för vilken han ingenstädes fällt ett gott ord. Belysande är också en jämförelse med Fichte. I dennes *Reden an die deutsche Nation* framträder en starkt betonad antiliberalism. Med förakt talar han om »jene weichliche Führung des Staats, die mit ausländischen Worten sich Humanität, Liberalität und Popularität nennt, die aber richtiger in deutscher Sprache Schlaffheit und ein Betragen ohne Würde zu nennen ist».⁸ Geijer, som i sina Anmärkningar under en resa i England 1809—10 beaktansvärt ofta använder ordet »liberalitet», har en helt annan definition:

Hwad är Liberalitet? En dygd, som hör på en gång till hufvud och hjerta (liksom alla andra dygder). Det är förmågan att skilja *sak* och *person* åt — eller att handla och döma utan förvillelse af eget intresse.⁹

⁵ Det är dock mera än Geijers förmåga att resa och uppleva, mera än hans politiska spådomskonst, som väcker vördnad: det är framför allt den sega energien hos hans tankeverksamhet, när han under årtal från 1806 till 1813 bygger upp sin stora historiefilosofiska konstruktion, som anvisar Napoleon hans plats i världsdramat. Man förstår inför denna anblick den förbryllade beundran men också det stänk av irritation som uppstod hos Geijer, när han i sina försök till ordentliga resonemang med Tegnér upptäckte, att »man visste lika litet gången av hans tankar som solstrålens väg genom löven». — Väl så givande är en jämförelse mellan Geijers formgestaltning och Tegnér. Det är först flera år efter tankens tillblivelse, som Geijer finner bildens konkreta form för densamma. Det sker inför havet — också andra brevuttalanden och omsider *Vikingen* visa, att det är inför den överväldigande synen av havet, som poeten vaknar hos Geijer. Sedermera växer tankekomplexet, och Geijer måste giva havssymbolen en vidare omfattning. Såsom Landquist riktigt anmärkt (a. a., s. 133), brast det härvid i »symbolens fulla parallellitet med föremålet för Geijers tanke». Detta händer mera sällan Tegnér. Men så rymmer väl heller ingen Tegnérsk bild ett så väldigt idéstoff som Geijers. Tegnér tänker och diktar omedelbart i bild vid skrivbordet, utan att behöva se de konkreta ting, som ingå i hans bildspråk. Att han tänkte i bild erkände han på äldre dagar som ett »naturfel».

⁶ En resumé av olika forskares syn giver Hessler: a. a., s. 58, 59. Hessler själv har något skärpt Blancks uppfattning. »Det är för litet sagt», anser Hessler, »att Geijer hyllade 'en viss allmänt liberal uppfattning'» (a. a., s. 61).

⁷ Blanck, *Geijer i England*, s. 145.

⁸ *Reden*, s. 29.

⁹ Citerat efter Blanck, *Geijer i England*, s. 281.

Geijers politiska åskådning ter sig dock inte så »allmänt» liberal, om man ser dessa ord i samband med vad han strax förut yttrat. Han säger nämligen:

Tryck-, tal frihet, mängden af olika partier i politik och Religion är också orsak eller werkan af *Liberalitet*, som är characteristisk Engelsk.

Geijer är också i England kanske mer än någonsin förr eller senare liberal i den vida mening, som han i sina *Minnen* angivit med de bekanta orden att »låta allt gälla, hvad det kan gälla». Men detta kan innebära — och innebär nog faktiskt i Geijers fall — att han lät även andra meningar än de i speciell betydelse liberala gälla.

Vad man många gånger stöter på hos den unge Geijer är en tydlig strävan att bilda sig sina meningar utan att ta parti — åtminstone endast efter noggrann prövning. Därjämte också en strävan till juste-milieu-ståndpunkten. Eftersom mycket beror på jämförelser, bör man knappast avvisa en parallell med en annan svensk litteratör och Englands-resenär, som 21 år tidigare landsteg på samma kust: Thomas Thorild. Knappt tillfrisknad från sjösjukan bildar sig denne verkliga radikal genast en politisk mening och söker sprida politisk upplysning bland det engelska folket genom i rasande hast skrivna pamfletter mot regeringen. Geijer råkade också in i en situation av stark spänning mellan toryregeringen och oppositionen, ledd i underhuset framför allt av sir Francis Burdett och stödd av den orolige radikalen Cobbett och dennes tidning *Political Register*¹, men han tar saken vida lugnare än sin förelöpare. Han läser tidningar av alla politiska färger men framför allt *Edinburgh Review*, vars medarbetare enligt Blanck intogo »den för 1800-talets borgerliga liberalism karakteristiska positionen mellan å ena sidan de nedärfta konservativa idéerna, representerade af Burke och hans lärjungar, å den andra de radikala omgestaltningsskrafven, som uppburits af 70- och 80-talens demokratiska rörelser».²

I ett brev den 10 nov. från Stoke-Newington, där Geijer bodde hos en oppositionellt sinnad prästman, berättar han för sina föräldrar om den politiska situationen mera utförligt än någonsin förut.³ England är, säger han, ej »ett nöjets land, men intressantare finner jag det ju längre jag bor här, i politiskt och moraliskt afseende». Efter en kritik av merkantilismens skuggsidor fortsätter han:

»Missnöjet med närvarande administration är allmänt hos alla dem som själfva ej ha del i rofvet.» Geijer likställer alltså opposition och regering såsom ledda av samma själviska motiv.⁴ Det är icke enda gången, som Geijer ställer opposition och regering inför samma domstolsskrank. Sammanförandet förekommer ock i Geijers sista brev från England (d. 3 juni),

¹ I fråga om de politiska förhållandena i England hänvisas till Blancks rikt dokumenterade framställning i *Geijer i England*. Beträffande Geijers ståndpunkt har jag här och var en från Blancks avvikande åsikt.

² *A. a.*, s. 124.

³ *S. skr.*, 13, s. 103 ff.

⁴ Jag kan inte finna, att Geijer i detta brev »ger högst oppositionella signaler» (Blanck, *a. a.*, s. 130). I fortsättningen berättar han om ministrarna och konungen, som »i sin kortsikurna släta peruk och simpla blå rock såg — — — ut som en ärlig Engelsk arrendator» utan att engagera sina egna meningar och känslor. Ej heller kan jag dela Hessler's med Blancks besläktade uppfattning i detta fall (*a. a.*, s. 37, 38).

skrivet sedan Geijer bevittnat parlamentsstriderna, Burdetts fängslande under dramatiska omständigheter, Cobbetts agitation, oroligheter bland massorna. Geijer giver en sakkunnig kritik av de oeffterrätliga förhållandena vid parlamentsvalen och av regeringens otidiga lust att »trotsa och reta allmänna tänkesättet» och fortsätter⁵:

Fortfara de att sätta sig emot all äfven den moderataste reform så förstöra endera *De England* eller också Demaguogerna, som låfwa att ändra allt och ge gyllene tider, och som kunna befalla öfver en pöbels passioner, som i detta land är frucktansvärdare än på något annat ställe.

De många, som sysslat med Geijer i England, synas mig icke ha så starkt som Geijer själv betonat den ovilja, han hyste mot Cobbetts radikala parti. Geijer ger från ett besök i parlamentet en överdådig skildring av en kamrat på åhörarläktaren, hos vilken »drägt, språk och parfumen af Gin — viste till hvilken class han hörde». Efter en provkarta på denne »Free-holders» politiska vetande tillfogar Geijer⁶:

Allt detta äro meningar, som utmärka det parti, som här kalla sig independenta, som alltid skrika på reform, men för öfrigt röja nog liten insickt. — — — Detta samtal war blott merkwärdigt derföre, att det bekräftade, hvad jag för ut hört och erfarit: neml. att detta independenta parti har ett stort *pöbelfölje*.

Däremot kan man nog mellan raderna utläsa en viss sympati för partiets ledare i parlamentet, Burdett, »den oförskräckte Baronetten», när Geijer i brev till föräldrarna skildrar hans motstånd mot polisen och fängslande.⁷ Men det är säkerligen med anledning av de kravaller som uppstodo i samband härmed, som Geijer skriver om Cobbetts *Political Register*: »Jag känner ingen bok exklusivare skrifven för pöbel och tjenligare till att inflamma dess passioner» osv. i samma stil.⁸

Geijers ståndpunkttagande innebär dock icke, att han såsom stundom centermän i senare tider ängsligt håller sig precis mitt emellan ytterligheterna utan hänsynstagande till sakläget. Han har själv givit en nedgörande kritik av en sådan åsiktsbildning i sina ord om lord Sidmouth och dennes mellanparti⁹:

Det är löjligt att i papperen läsa Lord Sidmouth's vote i house of peers — han vill med all Gewalt wara ledare för ett tredje parti, emellan det ministeriella och opposition — och faller i den mäst orimliga moderation i sin kurs emellan dessa bägge klippor.

Beträffande Geijers juste-milieu-ståndpunkt må alltså det preciserande tillägget göras, att tonvikten ligger på »juste», icke på sista sammansättningsleden.

I allmänhet sammanfaller dock, som Blanck framhållit, Geijers ståndpunkt med de moderata whigs'.¹

Betecknande för Geijers juste-milieu-ståndpunkt är också, att han icke tar parti i affären Burdett. Vad han fäste sig vid var myndigheternas och

⁵ *S. skr.*, 13, s. 161.

⁶ *Geijer i England*, s. 240.

⁷ *S. skr.*, 13, s. 142, 143. Blanck, *a. a.*, s. 134 ff.

⁸ *Geijer i England*, s. 291.

⁹ *Ibidem*, s. 258.

¹ Blanck, *a. a.*, kap. Politiska intryck, passim.

polisens tvekan angående det lagliga i att bryta sig in i Burdetts tillbommade hus och den vördnad för lagen, som denna tvekan förrådde. Den 29 april 1810 skriver Geijer till föräldrarna²:

Denna händelse skulle anses löjlig i ett land där militairisk despotism och arbitrair magt är någon ting wanligt. Men, vid Gud, denna tvekan är ingen ting mindre än löjlig (= minst av allt löjlig)! Den gör heder åt England. Det är dess odödeliga heder, att den ringaste af *Lagens* formaliteter där anses för starkare än klingorna af tusen Bajonetter.

Med »arbitrair magt» avser Geijer — det framgår av många hans uttalanden, delvis citerade ovan — såväl regeringsdespotism som massornas tygellösa regemente.

Geijers hänförelse för engelsmannens vördnad för lagens okränkbara majestät kan icke klassificeras med något av orden liberal, konservativ. Detsamma gäller också hans beundran för Englands författning. Gunnar Rexius har framhållit, hurusom Englands statsskick som en fri författning av mera konservativt skaplynne än den franska kunde vinna sympatier hos mera moderata liberalt sinnade.³ Men Geijers beundran har ju också sin motsvarighet redan hos Burke och många av hans konservativa efterföljare i England och Tyskland.⁴ Det gäller att konstatera, vilka slutsatser Geijer drar av sin bekantskap med det engelska statsskicket och vilka drag han beundrar. I ett fall har han redan i England dragit en radikal konklusion för det svenska statsskickets vidkommande, varom mera nedan. När Geijer säger⁵:

»England är republik mer än monarki: det är den sannaste republik i nyare tider», så är det säkerligen avsett som beröm. Med »republik» menar Geijer antagligen motsatsen till despoti, m. a. o. ungefär en rättsstat med medborgerlig frihet.⁶

Med sin motvilja mot allt vad arbitrar makt hette, med sin vördnad för lagens helgd, med sin beundran för det engelska statsskicket stod Geijer i förvånande överensstämmelse med opinionen hos 1809 års män. Hessler har påpekat detta faktum men har knappast lyckats förklara parallellismen. Han säger, att Geijer i Stockholm under våren 1809 hade »stått i nära kontakt med den svenska reformdiskussionen efter statskuppen».⁷ Därom har dock Geijer ingenting nämnt i sina få brev från denna tid. Det är väl troligt, att han diskuterade politik med sin bror Carl Fredrik och sina vänner Gustaf Abraham Silfverstolpe och Ludvig Heijkensköld, som båda deltog i grundlagsriksdagen, samt med Gustaf Göran Ugglå, som ett slag var påtänkt som representant för kapten Rappholt.⁸ Dessa, som brevväxlade med Geijer i England, fastän breven icke äro bevarade mig veterligt, få betraktas som förmedlare av politiska nyheter och Stockholms-opinionen. Geijer var dock av breven att döma

² *S. skr.*, 13, s. 143. Jfr 13, brevuttalanden, s. 146 och 12, ss. 33, 34.

³ *Geijers »affall»*. Uppsala Univ.-s årsskrift, 1915, s. 9.

⁴ *Ibidem*, s. 6.

⁵ *S. skr.*, 13, s. 152.

⁶ Jfr Hessler: *a. a.*, s. 60, not 2!

⁷ *A. a.*, s. 43. — Också den personliga bekantskapen med Arndt har måhända haft sin verkan.

⁸ Härom talar Geijer i brev till föräldrarna, 13, s. 83. Se också Landquists *anmärkingar till brevet*, 13, s. 697.

under våren 1809 mest upptagen av sina musikaliska intressen och sin kärlekshistoria, som vid denna tid tagit en bekymmersam vändning. I mitten av juli har han antagligen rest till Värmland⁹, vid månadsskiftet till England. Om han dessförinnan tagit del av den begynnande politiska broschyrlitteraturen, är osäkert. Under sådana omständigheter kan det vara skäl att framför allt söka förklaringen till likheten mellan Geijers mening och 1809 års opinion hos Höijer, som var icke blott Geijers lärare utan även Järtas nära vän.

Höijers politiska utveckling företer, såvitt den är känd, en kurva, som synes gå i det närmaste parallellt med Geijers. Visserligen förekommer i Höijers Samlade skrifter en serie artiklar, åtminstone skenbart riktade mot franska revolutionen, men dessa ha av Rexius uppvisats vara översättningar efter A. W. Rehberg, ämbetsman i Hannover, som ännu vid denna tid hörde till England och var en mötesplats för engelsk och tysk kultur.¹ Rehberg var en lärjunge till Burke och en av den »historiska skolans mera betydande förelöpare i Tyskland». Rehberg var ingen svuren fiende till reformer men angrep i Burkes anda revolutionens tillvägagångssätt. »Det nya borde såväl till sitt innehåll som till sättet för dess införande ha anknutits till det bestående och till landets historia.» Rehbergs uppfattning har säkerligen haft direkt betydelse för Höijer och indirekt för Geijer, men den bör icke utan vidare identifieras med Höijers egen politiska åskådning. Det har nämligen uppvisats, att Höijer vid översättningen flerstädes mildrat Rehbergs kritik av den franska revolutionen, som dock enligt en av Höijer tillagd inledning »gifvit Europas inbyggare en mängd högst viktiga begrep».²

Det var nog icke utan skäl, som Höijer på högsta ort misstänktes för sympatier med revolutionen och för att både i och utom katedern ha givit uttryck åt meningar, som sammanfalla med den oreserverade anslutning, som Geijer givit frihetsrörelserna i sitt äreminne över Sten Sture.

Som ett bevis på att Höijer kommit ganska nära den organiska samhällsuppfattning, som med rötter i Burkes *Reflections on the revolution* (1790) skulle växa ut i den historiska skolan, anför Frykholm, att Höijer flerstädes använt uttrycket organism om staten.³

År 1809 utarbetade Höijer efter statsvälningen ett »Project till en fri statsförfattning».⁴ Detta är dock fritt från såväl romantisk organism-mystik som reservationslös revolutionär hänförelse. Både i fråga om den ledande tankegången och vissa enskildheter företer detta projekt en frapperande likhet med Konstitutionsutskottets av Hans Järta författade memorial till regeringsform.⁵ Där finns samma noggranna avvägande mellan statsmakterna. Liksom sin lärjunge Geijer hyste Höijer avsky och fruktan för all arbiträr makt, både för »despotismen» och anarkien. Som mönster uppställes det engelska statsskicket, dock icke alldeles utan inskränkning⁶:

⁹ Geijer skriver om sin ankomst i brev från Stockholm den 22 juni, 12, s. 12.

¹ Rexius, *Benjamin Höijers politiska åskådning*, *Statsv. tidskr.*, 1910, s. 270 ff.

² Se Lars Frykholm, *Benjamin Höijer och romantikens politiska tänkande*, *Statsv. tidskr.*, 1936, s. 447.

³ *Ibidem*, s. 449 ff. Jfr Höijer: *Samlade skrifter*, 1, s. 249, 254, 255; 3, s. 105.

⁴ Publicerat av Rexius i *Statsv. tidskr.*, 1910.

⁵ Påpekat av Rexius, *Statsv. tidskr.*, 1910, s. 277.

⁶ *Ibidem*, s. 287, 288.

För en europeisk och således monarkisk stat gifves ingen annan politisk frihet än den, som engelska constitutionen åtminstone i principen träffat, oakadt åtskilliga dess fel, hvartill i synnerhet hör dess vanvårdande af offentliga uppfostran.

Betydelsen av lagens auktoritet inskräpes i fråga om såväl individ som samhälle⁷:

Alla förnuftiga menniskor instämma lätt deri, at ej blott borgerlig sällhet, utan hvar och en stats bestånd beror af lagarnas oinskränkta välde och alla medborgares likhet inför dem.

Men även vid andra tillfällen kommer man under läsningen av Höijers politiska uttalanden att tänka på att det är Geijers lärare, som för ordet. Så säger exempelvis Höijer i sitt Project⁸:

Två saker i synnerhet hota alla fria och således även fria monarchiska regeringsätt med upplösning, partier och yppighet.

Detta är kan man säga i kort sammandrag Geijers kritiska diagnos på kräftskadorna i det engelska samhällslivet.⁹ Det låter också som ett förspel till Götiska förbundets stiftelseurkund och vissa rader i *Manhem*.

Höijer är även liksom *Odalbondens* och *Manhems* skald gripen av de samtida fysiokratiske strömningarna. Så t. ex. ville han låta folkrepresentationen, den lagstiftande makten, utgå från innehavare av egendom, »häldst af den fasta egendomen och jorden».¹

Med tanke på den dröm om en nationernas familj, som Geijer särskilt efter Napoleonkrigen sökte fasthålla, är ett yttrande av Höijer märkligt. Om Kants skrift *Zum ewigen Frieden* säger han, att den är detsamma »i politiken, som hans critiker i *Metaphysik*, *Moral* och *Aestetik*».²

I sin studie *Geijer och fattigdomsproblemet* har Alf Kjellén ovedersägligen visat upp, att Geijer i flera fall gjort iakttagelser och rönt intryck, som skulle driva honom åt konservatismen till.³ Jag vill till Kjelléns exempelsamling lägga ännu ett fall, som endast skenbart är betydelse-löst.

I sin dagbok från resan skriver Geijer⁴:

Lärosäten där de lärda språken äro hufvudsaken. — Men hur uselt och ytligt är ej omdömet om Runkenius t. ex. — De förstå ej, att dessa så kallade småsaker, denna ord-Critik, m. m. i en skicklig hand kan leda till viktiga upptäckter och till förstörande af sekelgamla fördomar.

Blanck förklarar, att »yttrandet härofvän» tydligen bör »hänföras till den gängse liberala kritiken af det engelska universitetssystemet med dess starkt klassiska läggning».⁵

⁷ *Ibidem*, s. 284.

⁸ *A. a.*, s. 288.

⁹ Se exempelvis brevuttalanden, 13, s. 104, 140, 145. Naturligtvis har Geijer även lärt av insiktsfulla män på ort och ställe.

¹ *A. a.*, s. 280.

² *A. a.*, s. 275, not 1.

³ *Hist. tidskr.*, 1933.

⁴ *Geijer i England*, s. 267.

⁵ *Ibidem*, s. 267, noten.

I detta fall ser jag saken helt annorlunda. Geijers ord äro att fatta som en nyhumanistisk invändning mot den liberala kritiken av den ensidiga latiniteten vid de engelska universiteten. Redan det »men», som följer på Geijers ord om de lärosäten, där de lärda språken äro huvudsaken, och som inleder Geijers starka ogillande av kritiken mot den högt förtjänte tysk-holländske filologen, visar, att Geijer med tillfredsställelse konstaterat de lärda språkens dominerande ställning. Till yttermera visso har Geijer i ett brev utförligare motiverat sin åsikt.⁶ Han skriver till sina föräldrar den 16 maj om Oxford och Cambridge, att allt annat än teologi och grekiska och latin vårdslösas. »Likväl är det utur undervisningsanstalter, så skilda från allt practiskt interesse som de största statsmän i Europa utgått — Grekers och Romares tänkesätt trifves väl i en republicansk författning. — Englands exempel bevisar, att gamla Litteraturen, om den också ej duger i något enda näringsafseende, eller, för att tala med många dess föräcktare, om den är fullkomligt onyttig — så duger den likväl rätt bra för att bilda hjerta och hufvud.»

Här ligger latent en nyhumanistisk ironisk kritik av upplysningens enligt Geijers mening överdrivna kult av den praktiska nyttan, och i själva verket tar Geijer upp tråden från sina kuratorstesor. Han anlägger senare samma synpunkter i sin skrift *Om falsk och sann upplysning* och sin 1813 utgivna uppsats *Om det offentliga läroverket*, ett konservativt inlägg i den dåtida pedagogiska idédebatten. Också här åberopas Englands exempel.⁷ Det är ett av de många fall, där Geijer segt fasthåller vid sin en gång fattade, på erfarenheten grundade åsikt. Frågan om de gamla språkens plats på skolschemat är blott ett specialfall i det stora uppfostringsproblemet, och som vi sett och nedan få se går i detta fall en linje av konservatism genom Geijers tänkande, en linje, som löper obruten alltifrån Geijers kuratorstesor via hans uttalanden i England och i skriften *Om falsk och sann upplysning* och vidare.

Liksom Geijer ställde sig avog mot ytterlighetspartierna och ytterlighetsståndpunkterna, har han också hårda ord för de sociala lager, som buro upp dessa. Efter en av de analyser av mycken skarpsyn, som Geijer ej sällan består engelskt samhällsliv och verkningarna av den industriella revolutionen samt kriget, kommer han in på Voltaires jämförelse mellan den engelska nationen och dess porter, som han finner »förträfflig»⁸:

Det öfwersta som är fragga duger ej, grumlet i botnen duger lika litet, men det medlersta är godt. En enorm handel har här samlat mer fragga sedan hans tid. Kriget har tusendubblat contrahenter och speculanter och en dålig regerings försvarare, deras ofantliga manufacturstäder ha satt ner en större drägg af pöbel, som är farlig och för brist på arbete blir farligare, bägge ha tårt på den dagligen förminskade medelclassens sjelfständighet, men ej ännu förtärt den. Ännu är kärnan frisk.

Samhällets skiktning ser Geijer här ur ekonomisk och social synpunkt. Bilden och dess tillämpning visar, att Geijer i det industriellt avancerade

⁶ *S. skr.*, 13, s. 152.

⁷ *S. skr.*, 1, s. 300. Själva ordalagen äro delvis brevets: »England är ett land, vars undervisningsverk ännu i dag följa en läroplan, nästan endast inskränkt till de lärda språken, vilken vi skulle kalla skolastisk och pedantisk och med rätta anse böra kunna mycket förbättras. Emellertid har knappast något ända till våra tider frambragt sådana medborgare, sådana statsmän. Men det hade nationlig anda och republikanska seder.»

⁸ *S. skr.*, 13, s. 145.

England upptäckt det nya klassamhälle, som så småningom skulle avlösa det gamla ståndssamhället. De båda samhällstyperna skulle bli föremålet för ett helt livs politiska spekulation. — Den höga uppskattningen av medelklassen är den borgerliga liberalismens. Geijers halvt föraktliga, halvt oroliga ord om pöbeln äro långt ifrån enastående i hans produktion. Stundom framträder en rent fysisk motvilja mot massan, som i känsla och uttryck kan påminna om den som man möter hos den av Geijer högt beundrade Shakespeare.⁹ Båda hade ju också gjort bekantskap med Londons pöbel bland teaternas breda publik.¹ Geijer hade även sett en och annan skymt av jordbruksproletariatet. Vad detta betytt för *Odalbondens* och *Manhems* skald skall beröras i annat sammanhang.

Men ej sällan har Geijer sett på pöbeln med djupt genomsådande humor. I dubbel mening överlägsen är hans attityd mot alla »effusioner af Britisk frihets anda». Han fick på underhusets galleri och Coventgardens teater se yttringarna av en frihet, som var ganska skild från den »fullkomliga och absoluta friheten», om vilken han året förut skrivit i sin avhandling om den historiska stilen. Han ger en lysande rolig skildring av teaterpubliken²:

Hvar och en tror då helt enfaldigt att han är ditsatt för att låta världen *höra af* den berömda Engelska Friheten och spar sig ingalunda för det allmänna bästa: förbehållande sig det nöjet att få gå hem och se efter i *Magna Charta*, att han skrikit jämnt sin *rätt*.

Så följer en rad av betänksamma reflexioner i Livius' stil. »Friheten behöfwer litet prydnad af sjelfswäld för att vara behaglig för hopen»; — — — denna oordning, »det tillfälliga onda i deras frihet» kan lätt förblandas med friheten själv; — — — den dag kan komma, »jag borde säga den natt, för England», då av dess frihet »allt är bårta utom formaliteterna» etc.

Visserligen mildras kritiken av den djupgående reflexionen, att »den som känner Englands stora väsendteliga företräden af sin constitution, förlåter en synbar oordning»; men antag att tonen skärptes en smula, så skulle man höra en konservativ satiriker i stället för en humorist i den Schillerska meningen, att »höchste Liberalität ist Anerkennung».

Det är ett och annat som varslar om att Geijer en gång skall ta parti för det gamla lugna ståndssamhället. Betecknande är en skildring i ett av breven till fästmon.³ Efter en i sin friskhet rent Geijersk beskrivning från en färd från Yarmouth av gräsets täthet och intensiva grönska berättas om ankomsten till London:

Vägen blir bredare, men sämre, häckarna stå tofviga och torra, marken ligger sank och på flera ställen obrukad, man far förbi stora hus, men också eländiga kojor, möter trasiga, okynniga ungar och ser, hvad man förut ej har sett i England, äfven där, folk, hvars hela gestalt brist och förderf genomträngt.

Så följer en beskrivning av »denna hufvudstad, i flera afseenden verdens, som är för stor och för glupsk att i en väl inrättad stat finnas utan

⁹ Exempelvis i *Dagboken, Geijer i England*, s. 234.

¹ Se Geijers skildring av Coventgarden i brev till föräldrarna (13, s. 112 ff.) och i *Dagboken* (s. 201 ff.).

² *S. skr.*, 13, s. 112, 113.

³ *S. skr.*, 12, s. 25, 26.

skada, som med all sin rikedom är en dyr graf för allmänna välmågan och förgiftar sederna som luften». Geijer tränger djupare in i denna »massa af hus, öfver hvilka en sky af stenkolsrök hvilar, i hwars skymning denna omätliga, ständigt sysselsatta folkmängd rör sig». Geijer blir trots sin motvilja imponerad av den rastlösa verksamheten och dessa »bodas i pragt och mängd utan like», men ännu mera överväldigas han av S:t Pauls kyrka:

Där står den, trängd mellan husen, sotad af den smutsiga luften och höjer sitt gråa huvud — en gammal heroisk gestalt, som med tyst vrede tyckes se ner på detta närgångna krämarslägte.

Att gå in där är att komma bort från London, anser Geijer, varefter han fördjupar sig i en skildring av katedralens vidd och höjd.

Geijer ber sin fästmo att icke tillämpa hans berättelse »vidsträcktare än han går». Men det må dock tillåtas att fatta hans skildring symboliskt. Världsstaden är det industrialiserade samhället i konkret form, katedralen det gamla, traditionella, kyrkliga. Rousseaus beundrare från Värmland ställer mot varandra stadens ävlan och den nästan omätliga katedralens lugn och helgd, liksom omedelbart förut världsstaden och landet. I båda fallen tar han parti *mot* staden.

Mot det nya samhället hyser han redan från början en konservativ ovilja av rousseauansk, fysiokratisk natur.

Sammanfattningsvis kan det sägas om Geijer i England, att han ej över hela linjen kan karakteriseras med orden liberal eller konservativ. Han har vad man kallar »eine liberale Gesinnung» och är beredd att acceptera. I politiskt avseende är han liberal och synes på en viktig punkt ha gått utöver 1809 års män och deras uppfattning. I sociala frågor stöter man på en ovilja mot det nya framväxande samhället, vilken har konservativ karaktär. Beträffande folkupplysning och skolprogram, finner man, att han fasthåller vid sin opposition mot en demokratisk upplysningsfärgad åskådning.

Men det verkliga intresset är icke knutet till frågan, om och hur den unge Geijer kan passas in i schemat konservativ-liberal. Betydelsen av Englands-resan ligger nämligen icke däri, att Geijer på något som helst avgörande sätt drivits i den ena eller den andra politiska riktningen. I själva verket fullfölja hans tankelinjer sina en gång inslagna banor. Djupt betydelsefullt var, att som han själv säger i sina *Minnen*, »midt i den dunkla, ofruktbara obestämdheten af mitt väsende på denna tid strömmade in en flod af ny åskådning». Han hade insamlat ett även politiskt kunskapsstoff, som skulle giva honom tankearbete för ett helt liv och som rymde många problem. Geijer skulle aldrig likt andra romantiker nöja sig med kammarfilosofi och kammarpoesi. Detta hör ihop med bredden och djupet av hans natur. Men också med det uppbevarade stoffets värdighet.

Det finns en rytm i Geijers själsliv, en periodisk växling mellan självupptagen inåtvändhet och intresse för andra, mellan inre samling och yttre ingripande, mellan försjunkande i det förflutna och inriktning på dagens strider, mellan historiska studier och journalistik. Helt har han dock aldrig givit sig hän åt det ena av dessa membra, det universellt

geniala hos honom har alltid bestått i en fruktbarande samverkan mellan det inre och det yttre livet. Det gäller blott ett mer eller mindre.

Året i England är en tid av övervägande utåtriktning, Geijer har *sett* — än betraktat scenerna med en humoristisk glimt, än spånt ögonen i verkligheten; han har likväl även antecknat och reflekterat. Hemkommen ägnar han sig åter fastän icke odelat åt inre upplevelser, åt vetenskap och poesi, åt filosofi och religion.

En linje i Geijers andliga ungdoms utveckling har hittills icke följts: den patriotiska.

Troligen har Geijers kärlek till fosterlandet redan från början haft den styrka, innerlighet, sundhet och självklarhet, som man finner hos dem, för vilka hemmet och hembygden te sig som något gott och som en del av deras land.

Att hans patriotism i *Äreminne över Sten Sture* söker det retoriska uttrycket hör ihop med äreminnets stil. Ofta har den emellertid en klart civiltisk karaktär, som fortlever i den tidigaste göticismen. Anmärkningsvärd är följande passus, ett förebud till *Manhem* med sin rousseauanska idealisering av vilden och ett bevis på hur stark den svenska sjuttonhundratalsstraditionen fortlever⁴:

Det var en tid, då Sverige inneslöt inom sina skogar och klippor ett fritt och storsint släkte, naturens vilda, kraftfulla söner. — — — Härnader voro deras nöjen, svärdet deras egendom, och O d e n deras gud. Vilden, naturens fosterbarn, bär ofta i sin karaktär detta uttryck af enkel storhet; — — —

I otryckta kapitel har framkastats den hypotesen, att det götiska pånyttfödelseprogrammet frampressats ej blott av rikets landförluster och svåra utrikespolitiska läge — vilket alltid varit den allmänna meningen — utan även och lika mycket av den svårartade inre krisen och de sjukdomstecken, som folkopinion och folkvilja företedde. Särskilt gäller detta om Jacob Adlerbeth. Man kan fråga, vilka motiv och synpunkter som bestämde Geijers anslutning till Götiska förbundet och dess syftemål.

För Geijer som historiker måste givetvis de utrikespolitiska synpunkterna dominera (dock ej helt).

Geijer visar alltid en stark motvilja mot de stora imperierna: Alexanders rike, Romarväldet, Napoleons världsvälde, Ryssland. Det kan knappast beläggas med citat, men det måste dock ha varit så, att imperialismen var Geijer förhatlig, därför att den gick ut över nationalstaterna, småstaterna, främst Sverige, och att Geijers motvilja ytterst bottnade i hans patriotism.

Sveriges olyckor under finska kriget har gått Geijer djupt till sinnes.⁵

⁴ *S. skr.*, 1, s. 9.

⁵ En uppgift har lämnats, att Geijer umgäts med planer att gå ut som frivillig i finska kriget. G. Ljunggren, *Svenska vitterhetens häfder*, 3, s. 533, Lydia Wahlström: *E. G. Geijer*, 1907, s. 47. Varpå den grundats, vet jag icke. Möjligen på ett missförstånd av ett brev den 2 febr. 1809, där Geijer berättar, att hans vän Ludvig Heijkensköld med upplänningarna anträtt marschen söderut och väntades till Uppsala och tillfogar: »Men han skall komma till mig eller ock kommer jag till honom.» Med dessa ord menar Geijer väl helt enkelt, att han eventuellt kommer att resa till Uppsala, icke att gå ut i kriget. (*S. skr.*, 13, s. 77.) I ett något tidigare brev (till fästmon den 19 jan. s. å., *S. skr.*, 12, s. 11) omtalar Geijer, att han skall resa till Uppsala och »derifrån kanske — bårt öfwer hafwet». Det är icke något patriotiskt beslut att gå ut som frivillig utan ett uttryck för hans förtvivlan över att hans kärlek tedde sig hopplös vid den tiden.

Den 22 dec. 1808 har han ett och annat att berätta från Svenska akademins högtidssammanträde. I hans ord mullrar något av det dova missnöje, som urladdade sig den 13 mars året därpå⁶:

Academiens Ledamot Blom upläste sluteligen en ode till Svenska Soldaten — Men hvad min ringa person beträffar, så tycker jag att man måste ej ha något hjerta, eller, som fransosen säger, några inellvor i sig, för att nu, i denna tidpunkt, kunna skrifwa Äreminnen — och Oder öfver patriotiska ämnen. Vid tanken på dem borde man brista i gråt, och inom sitt eget bröst innesluta sin sorg och sin harm öfver all den kraft hos Nationen, som är förgäfves förlösad, alla dessa segrar som äro förgäfves vundna — och hwarföre förgäfves?

Geijers värdering av ryskt och svenskt har något trohjärtat i sin patriotiska enkelhet men var nog inte avsedd att tas alldeles efter orden. I brev till föräldrarna den 2 febr. 1809 är han strålande glad över att hans vän Ludvig Heijkensköld »hvarken lämnat arm eller ben åt Rysarna, som alla tillsammans tagna ej äro värda ett finger af en ärlig Svensk».⁷

Underrättelsen om freden i Fredrikshamn nådde Geijer i England. Ingen i det samtida Sverige har givit ett så sammanpressat och starkt uttryck åt sin uppfattning av det förändrade läget som han. Till föräldrarna skriver han den 10 okt. 1809⁸:

Vill man nyttja det vackra ordet så heter det: *Fred*. Vill man nyttja ett annat som är lika tydligt, så heter det: *Finlands förlust och Ålands*. Och vill man tala om det styckade Sveriges självständighet, så kan man väl säga därom, vad en stor historieskrivare säger om sitt land, som undergick ett lika öde: *Vi äro herrar i huset undantagande dörrar och fönster*. Ty ingången tillhör en annan. Men det är ej värt att klaga. En gång kan det bli bättre. Hoppet lever hos den enskilde så väl som hos nationen lika länge med livet.

Säkerligen har Geijer med dessa ord givit uttryck åt vad hans folk och särskilt hans götiska förbundskamrater tänkte och kände och hoppades. Utgår man från citaten ovan, så förefaller det, som om de yttre olyckorna och de utrikespolitiska synpunkterna varit de bestämmande för Geijer, när han gick in i förbundet. Men det finns ett märkligt uttalande, som klart visar, att också inrikes erfarenheter spelat in. I ett brev till föräldrarna den 6 maj 1810 säger han det vara »en cur om ej ett nöje» att studera den engelska karaktären. Han fortsätter⁹:

Det är i synnerhet en cur mot twenne odygder, hvilka hwar och en, som känner de så kallade cultiverade stånden i Sverige, måste kalla Svenska; ehuru de äro så stridande mot den gamla götiska ärligheten, att vårt eget språk för dem ej har några namn. Således på fransyska! De heta *charlataneri* och *malice*, och äro egentligen blott en enda odygd, småaectighet och själens omanlighet på hvilken sjukdom för att tala sanningen ty värr all slags kur är bärkastad. — Det är en sjukdom hwars symptom är att fråssa i formaliteter utan att tänka på verkligheten, att förena inbilskhet med den löjligaste okunnighet, fattigdom med skryt och prål med elände; en sjuklighet som ej en gång den mäst trängande nödvändighet kan upmana till något bemödande, som handterar revolutioner som tidsfördrif, all-

⁶ *S. skr.*, 13, s. 77.

⁷ *S. skr.*, 13, s. 77.

⁸ *S. skr.*, 13, s. 100; stavningen här normaliserad.

⁹ *S. skr.*, 13, s. 146.

männa öfwerläggningar som ett tidsfördrif, och beständigt för Sveriges sjelfständighet och förfäders ära i munnen, för hvilken dessa efterkommande ej ha nog blygd att rådna — Se *Svenska Riksdagen — Malice* är ingen ricktig stor ondska — Gudbewars' — den har hwarken vilja eller kanske styrka till brott — det är en liten oskyldig ondska som handlar i minut — den yttrar sig i små intriguer, i en småacktig fåfänga, i en liten afundsjuka etc.

I det följande pekar Geijer åter på riksdagen som ett avskräckande exempel. Moraliserande lyfter han sitt pekfinger, och hans följande ord föregripa, bortsett från den djupträngande karakteristiken av det franska lynnet, stiftelseurkundens varning mot en »lånad bildning och utländska seder» samt *Manhems* tunga strofer. Det heter:

Sådan är fruckten af vår så kallade förfining och vår berömda Fransyska Cultur. Wi ha tagit fransosernas fel och löjligheter utan någon af deras stora egenskaper.

Sin kännedom om den svenska riksdagen har naturligtvis Geijer i andra hand. De som försågo honom med stoff voro framför andra hans bror Carl Fredrik och hans vän Ludvig Heijkensköld. De omnämnas ofta i hans brev med erkänsla av detta skäl.¹ Geijers uttalanden vittna oförtydligt om att de måste ha blottat mycket av det småsinta intrigmakeri, som bedrevs i riksdagens kulisser icke minst under våren 1810, då de gustavianska stämplingarna skapade oro och sinnena blevo alltmer upphetsade. Att de hörde till kronprins Karl Augusts parti framgår av Geijers ord om att han av dem hört om »Kronprinsens beröm».² Hos dessa ungdomar, som tänkte enkelt, redbart och rätlinjigt, måste inför de nedslående och harmväckande riksdagsfarenheterna den övertygelsen stadga sig, att det svenska folket »urartat från sina stolta stamfäder». Ekot i Geijers brev ger visshet om att i deras krets, som en gång skulle bli stamgöternas, rörde sig samma stämningar som hos Adlerbeth. Inrikespolitiska missförhållanden och krisartade sjukdomstecken hos folket har bestämt Adlerbeths initiativ i minst lika hög grad som Sveriges yttre olyckor; detta gäller tydligen också om hans blivande förbundsbröder.³

När Geijer den 3 juni uttalade sin glädje över »Kronprinsens beröm», hade denne redan mött sitt öde på Kvidinge hed. Geijer kom icke som de andra att genomleva det hektiska förloppet av de följande händelserna: Fersenska mordet, oroligheterna, tronföljarvalets förvecklingar. För Geijer, som under senare hälften av år 1809 och förra hälften av 1810, denna skickensedigra tid, såg sitt lands öden från ett annat lands horisont och som därtill var historiker, måste de utrikespolitiska synpunkterna ha dominerat mer än hos de andra. Men något har också denna upplevelse

¹ I ett brev d. 5 april 1810, adresserat till brodern och vännerna Heijkensköld och Uggla, tackar Geijer Heijkensköld för hans »politik», varefter han diskuterar riksens ständers finansplan och ministeransvarigheten etc. (Brevet är publicerat av R. Hjärne; *Götiska förbundet*, 1878, s. 341, 342.) — I ett annat, till föräldrarna den 3 juni (13, s. 159), är han glad över att ha fått politiska nyheter från sin »heders-Ludvik» och sin bror. Han hade förut legat »ett halft Seculum efter». Därefter räknar han upp huvudfrågorna mot riksdagens slut, »ny rotering, och förstärkningsmanskap, och böndernas envishet och Carlseronas förswar och Kronprinsens beröm».

² *S. skr.*, 13, s. 160.

³ En otryckt undersökning om Jacob Adlerbeths väg till göticismen utreder dessa problem.

i andra hand av den inre krisen betytt för honom, när han ställde sig i göternas led. Redan i England, ett år innan han skrev de tungfotade stanserna i *Manhem*, »det götiska förbundets program på vers», har kontrasten mellan den »gamla göthiska ärligheten» och samtidens »charlataneri och malice» för honom framstått i full klarhet.

Vad som — kanske på grund av sin självklarhet — icke framhållits av Geijers kommentatorer är i huru hög grad Geijers fosterlandskärlek både stärkts och förinnerligats genom hans vistelse i England. Den ständiga åsynen av det främmande landets städer och landsbygd gjorde hemlandets mark allt kärare. »Det egna i ett lands beskaffenhet och utseende undflyr lätt den inföddes uppmärksamhet», anmärker Geijer i sin berömda inledning till *Svea Rikes Häfder*.⁴ I England har Geijer fått blick för det säreget svenska. Bland det myckna stora och utomordentliga, som Geijers inledning rymmer på sitt fåtal sidor, är väl skildringen av den nordiska våren det mest utomordentliga. Det säges där:

Mot vinterns stränghet gör också årets blomningstid så mycket större avbrott, och hälsas derföre med en vida livligare känsla, än i de länder, för vilkas inbyggare denna hastiga övergång ej finnes; liksom den moderliga kärlekens varma blick mer beveker det barn, över vilket den ej alltid svävar. Våren, som rör alla varelser, synes i Norden mer än annorstädes liksom röra naturens eget hjärta och ger, särdeles i bergstrakter, där övergången är hastigare, ett skådespel, som även måste genomtränga det dunklaste, mest nedtyngda bröst med en stråle av tillvarelsens ljuva lycka.

Därpå skildras den smältande snön, som »i otaliga bäckar störtar från bergen ned över dalarnes svällande grönska», de »ur isens fångsel lossade mäktiga vattnen», fågelsången och den »i ett hav av ljus simmande himmelen», allt detta som »sammanstämmer i den nordiska våren, att ingiva en översvämmande känsla av ett på en gång ur långvarig dvala åter vaknande liv».

Det är kontrasten mellan denna vår och den mera tama i England, som öppnat Geijers ögon för »den stora och wilda frihet, sådan som den herskar i våra skogar och på våra berg»⁵, och för den svenska våren, som synes ha »en större character», såsom Geijer säger i brev till föräldrarna från Exeter den 22 april 1810⁶. Med sin accent lagd på vårens karaktär av levande liv föregriper brevet fortsättning vårschildringen i introduktionen till *Svea Rikes Häfder*. Det heter i en långt utspunnen jämförelse:

Förändringen från köld och ödslighet är där (i Sverige) hastigare och derföre synes den större och kraftigare. Här finnes häckar, planterade lundar, alleer och leende fält. Hwärt man vänder ögat är fruktbarhet och täckhet. Men här finns ingen skog, som i Sverige under dessa dagar tycks *lefwa*, här tränger ej den lifgifvande värmen igenom det höga bergets barm och tämjer själfwa klippan. Här ses ingen svällande mächtig flod, inga muntra bäckar, som rusa fram utför backar och stenar. Här, tycks mig, har man ej så klart för ögat och sinnet det outtömliga *öfwerflöd på lif*, som för hwärt år gör våren till det wackraste en m:ska öfwerlefwer.

⁴ *S. skr.*, 4, s. 32.

⁵ *S. skr.*, 12, s. 25.

⁶ *S. skr.*, 13, s. 138.

Äkta och säreget geijerskt är, att kärleken till Anna Lisa Lilljebjörn hos den bortdragande och bortavarande stärkt hans kärlek till Sverige. I motsats till Tegnér var Geijer — för att använda hans eget uttryck i minnestalet över skaldebrodern — ingen »kontrast» i sitt inre, och därför har hans känslor för sin käresta kunnat flyta samman med och öka hans känsla för hemlandet. På utresan skriver han från Göteborg (den 1 aug. 1809) till sin flicka och drottning⁷:

Nu måste jag trösta mig dermed, att ännu några dagar få andas samma luft, få vandra på samma jord som du. Mitt fädernesland! Det är först du, som gjort det för mig rätt dyrbart.

Förut hade han varit en vagabond, som »tänkte föga på ett stadgadt hem», men, fortsätter han,

Du, Du Anna Lisa skall göra mig till människa och medborgare. Du skall lifva mina krafter, att i detta land, bland detta folk, som jag älskar, förvärfva mig ett rum, om ej stort, dock vunnet med ära, och en hydda tillräcklig nog för dig och mig och vår kärlek.

I breven — t. ex. de från kuststaden Sidmouth den 26 april och 6 maj 1810⁸ — framlyser, hur längtan efter fästmon blir ett med längtan till hennes hem, Odenstads ängar, och hennes land, Värmland och Sverige.

Efterskrift och resumé april 1955.

Att denna studie över Geijers politiska ungdomsutveckling härmed publiceras, beror på att det ej längre finnes något hopp om att den kan ingå som en integrerande del i det större sammanhang, för vilket den var avsedd, m. a. o. som ett kapitel i delen om Geijer i en avhandling om *Göterna inför 1809 och 1812 års politik*. Av detta verk föreligger sedan lång tid tillbaka slutförda ett långt kapitel om *Jacob Adlerbeths väg till göticismen* och ett kort om *Ling* — en inledande översikt över den äldre Adlerbeths inställning till de politiska växlingarna skulle också ha givits. Till ett kapitel om *August von Hartmannsdorff* förefinns endast förarbeten. I min undersökning skulle den in- och utrikespolitiska bakgrunden och de personliga motiven till det götiska förbundets stiftande ha framstått i en annan dager än den hävdvunna och traditionella. I delen om Geijer skulle översikten över hans politiska ungdomsutveckling få sin omedelbara fortsättning med en här tryckt kortare uppsats *Geijer och Götiska förbundet*. Härpå hade följt ett utförligare kapitel om *Geijers medeltidsuppfattning*, vari bl. a. den debuterande historikerns förhållande till för- och samtida historieskrivning skulle utredas — detta är till ungefär två tredjedelar maskinskrivet. Ett ännu icke utarbetat kapitel om *Geijers götiska diktning ur politisk synvinkel* var ämnat att avsluta Geijer-delen. Framställningen skulle ha avrundats med en i det närmaste färdig överblick över göternas inställning till Karl Johans politik t. o. m. konventionen i Moss 1814. — Naturligtvis är det omöjligt att syssla med göticismen eller med vilken kulturströmning som helst utan att kasta blickarna bakåt. Dessa tillbakablickar har resulterat i en påbörjad undersökning *Antikt stoff, isländsk saga och götisk historieromantik*. Redan rubriken antyder, att här andra teorier om göticismens genesis skulle ha framlagts än de som har företrätt av Anton Blanck i hans epokgörande avhandling *Den nordiska renässansen i 1700-talets litteratur*.

⁷ *S. skr.*, 12, s. 16. Jfr Landquists kommentarer, *S. skr.*, 12, Inledn., s. XXI!

⁸ *Ibidem*, s. 82 ff.

Som denna undersökning sträcker sig många årtionden tillbaka (varom verbens pluralformer vittnar), kunde man befara att den och närmast detta kapitel om Geijers politiska ungdomsutveckling skulle ha blivit föråldrade, vederlagda eller förekomna av en senare tids forskning. En genomläsning av senare utkommen Geijer-litteratur t. o. m. John Landquists nyskrivna levnadsteckning över Geijer (1954) visade att så inte var fallet. Det är möjligt att exempelvis bekantskapen med W. Gordon Stiernstedts *Two släktled berättat* (1947) skulle ha gjort framställningen av den oppositionelle tjugoåringen Geijer mera nyanserad, men huvud dragen av hans politiska utveckling torde knappast ha rubbats. På enstaka punkter har andra forskare fällt riktiga omdömen om Geijers inställning till Napoleon Bonaparte, men konsekvensen i hans avvisande hållning har aldrig så starkt framhållits — det är en konsekvens som är helt oberoende av lyckans växlingar och en sådan som man finner hos människor som har en fast moralisk åskådning och en tro på en gudomlig världsordning, mot vilken ingen ostraffat bryter. — Också Geijers genom utrikesresan förstärkta kärlek till hem, hembygd och hemland har måhända varit värd att som här skett betonas, när det gäller den blivande stamgöten i Götiska förbundet. — Av lika stort intresse torde det så vitt jag vet nya påpekandet vara, att även inrikespolitiska överväganden spelat in, när Geijer anslöt sig till förbundsbrödernas krav på ett återuppväckande av den gamla götiska redligheten. Den allmänt gällande meningen att enbart Sveriges yttre motgångar bestämt Geijers och de övriga göternas tänkesätt har varit enstämmig och — ensidig. — Blanck har hävdats och Hessler har tillspetsat uppfattningen, att Geijer i England var klart liberal; att Geijer under sin vistelse där skulle ha utvecklats i konservativ riktning är enligt dem ett »grundlöst» påstående (Hessler, *a. a.*, s. 61). Här har däremot gjorts gällande att varken termen liberal eller konservativ träffar rätt i detta fall. Detta blacka påstående har dock ovan preciserats därhän, att Geijer var politiskt liberal, i socialt hänseende snarast konservativ och kulturellt klart konservativ. Tesen får en viss grad av sannolikhet redan genom Geijer-forskarnas oenighet på den punkten: Hessler har (*a. a.*, s. 58 ff.) lagt fram en hel provkarta av olika meningar. I min undersökning har framhållits, att de konservativa, att icke säga reaktionära synpunkter, som Geijer i sin skrift *Om falsk och sann upplysning angående religionen* — vilket inlägg i den kulturella debatten nästan helt kommit bort i Blancks och Hesslers avhandlingar — föregripits i England. I detta fall som i andra har jag tyckt mig finna, att ju mera inträngande man studerar Geijer i England och efter hemkomsten, desto flera osynliga länkar kan man blottlägga mellan Englands-resenären Geijer och den till sitt fosterland återbördade. I Geijers tänkande möter man sällan eller aldrig några av dessa språng eller tvärkast, som utmärker tankarnas gång — om man nu kan använda ett så lugnt ord — hos hans antipod Tegnér. Geijers utveckling 1808—1811 är likaväl som under åren före det s. k. avfallet en mognadsprocess i iakttagelsens och eftertankens tecken.